

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО СУДУ (НА ПРИКЛАДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2021-5.07>

АУРІКА ПАСКАР

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича, Україна

a.pascar@chnu.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питань правового регулювання права на судовий захист в адміністративному судочинстві. Наводиться аналіз норм міжнародних та національних джерел адміністративного процесуального права, які передбачають право на судовий захист та визначають порядок й умови його реалізації. Вивчається практика Європейського суду з прав людини у справах щодо порушення права на судовий захист з метою встановлення змісту даного права та способів оцінки законодавчо допустимих його обмежень. Визначається, що ефективність правового механізму захисту прав особи залежить від якості правового регулювання права на судовий захист у разі їх порушення, оспору чи невизнання.

Автором зазначається, що змістом доступності правосуддя є законодавчо врегульована, гарантована і реально забезпечена можливість прямого і безперешкодного звернення особи до суду. Це право особи звернутися з позовом до суду, якому кореспондує обов'язок держави, в особі компетентного суду, розглянути і вирішити правовий спір.

Вивчається специфіка реалізації права на доступ до суду та захисту прав у порядку адміністративного судочинства. Обґрунтовується, що дієвість судового захисту обумовлена необхідністю дотримання порядку звернення до суду адміністративної юрисдикції та виконання інших вимог передбачених адміністративним процесуальним законодавством. Уточнюється, що законодавчо встановлені процесуальні фільтри виконують превентивну функцію недопущення зловживань правом на судовий захист.

Підсумовано, що у вітчизняних нормативно – правових актах, які передбачають право на судовий захист у порядку адміністративного судочинства втілені засади справедливого судового розгляду та стандарти належного, ефективного та доступного правосуддя. Основним орієнтиром є дієвість та результативність судового захисту оскаржуваних прав та свобод особи.

Ключові слова: право на доступ до суду, доступність правосуддя, адміністративне судочинство, ефективні засоби правового захисту

LEGAL REGULATION OF THE RIGHT OF ACCESS TO COURT (ON THE EXAMPLE OF ADMINISTRATIVE JUDICIARY)

UDC 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2021-5.07>

AURIC PASCAR

PhD, Associate Professor of the Department of Procedural Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

a.pascar@chnu.edu.ua

Abstract. The article is devoted to the study of the legal regulation of the right to access to justice in administrative proceedings. The author argues that the European integration process and ratification of sources of international law require from Ukraine to implement many European standards in all spheres of socio-political life of the state, including the judiciary. First of all, it concerns the provision and guarantee of the mechanism of protection of individual rights by establishing effective remedies in case of violation of the rights, freedoms and interests of individuals before a national authority.

It is noted that the case law of the European Court of Human Rights has developed basic guidelines for determining the content of the right to access to justice, possible and permissible restrictions on this right, the conditions of access to justice, etc.

It is pointed that access to justice should be seen as the right of any person to litigate. It corresponds to the obligation of the state, represented by the competent court, to consider and resolve the case. The right of access to justice is one of the fundamental rights of the individual, guaranteed both at the international and national levels. In Ukraine, the right of a person to unimpeded access to justice is a constitutional right that cannot be restricted even during martial law.

It is argued that access to justice is a requirement enshrined in international norms and national law which reflects generally accepted factors in the administration of justice that states are encouraged or committed to. For the practical realization of the right to judicial protection, it is necessary to have the appropriate will of the person (appeal to the court) and certain conditions enshrined in the procedural codes (procedural legal personality, compliance with the procedure for appeal to the court, etc.). The proper exercise of the right of access to court has as a consequence the opening proceedings, the beginning of procedural activities of the court and parties, consideration and resolution of the case.

The author concludes that the national legislation should provide not only the possibility of appealing the violation, but also the existence of an effective and efficient mechanism for reviewing this appeal, making a competent decision in the case and, if necessary, restoration of the violated right.

Key words: right of access to court, access to justice, administrative proceedings, effective remedy.

Євроінтеграційні процеси в яких бере участь Україна та ратифікація низки міжнародно-правових документів зумовлюють зобов'язання імплементації та дотримання багатьох європейських стандартів у всіх галузях суспільно-політичного життя держави, в тому числі і у діяльності органів судової влади. У першу чергу це стосується забезпечення та гарантування механізму захисту прав особи шляхом встановлення ефективних засобів правового захисту у разі порушення прав, свобод та інтересів осіб.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів доступності правосуддя, шляхів підвищення ефективності судового захисту прав і свобод особи завжди було актуальним серед науковців. Доктринальне осмислення поняття «доступність правосуддя» відображає еволюційність поглядів на нього, що виявляється у виникненні й розвитку напрямків руху «Доступ до правосуддя» завдяки акцентуації уваги на певних проблемах, пов'язаних з можливістю безперешкодного звернення особи до суду та процедурою подальшого розгляду її справи [1, с. 214].

В Україні доступність правосуддя у загальній системі прав людини, гарантії та проблеми її реалізації у галузевих видах судочинства досліджували В. Головченко, Ю. Грошевий, О. Дроздов, В. Комаров, В. Кройтор, Н. Сакара, В. Маляренко, О. Овчаренко, М. Погорецький, В. Погоріло, П. Рабінович, О. Хотинська-Нор, І. Шепітько, С. Шевчук, В. Шибіко, О.Г. Шило та ін. У розрізі адміністративного судочинства вивчення питань доступності правосуддя ускладнюється тим, що Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) не містить поняття «доступність правосуддя». Правовій регламентації піддається «право на звернення до суду». Зважаючи на це чимало вчених розрізняють і проводять дослідження двох окремих понять «доступність правосуддя» і «доступність судового захисту». Виходячи з того, що вищезазначені розбіжності розуміємо як наслідки відсутності чіткого законодавчого регулювання та визначення поняття «доступності правосуддя», метою даного дослідження є розкриття особливостей правового регулювання права на доступ до суду у джерелах адміністративного процесуального права. Адже, право на звернення та доступ до суду як нормативно закріплена, гарантована і реально забезпечена можливість безперешкодного звернення до суду і є змістом доступності правосуддя.

За своєю правовою сутністю, *доступність правосуддя* уявляється ключовою засадою, яка визначає загальну спрямованість організації демократичного судочинства і, водночас, фундаментальне право особи, яке закріплене на міжнародному та національному рівнях. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) розробила основні орієнтири для визначення змісту права на доступ до правосуддя, можливі та допустимі обмеження цього права, умови доступності правосуддя тощо.

Доступ до правосуддя є фундаментальним правом, за відсутності якого було б хибно говорити про належне судочинство та справедливий судовий розгляд. Розглядаючи сутність права на доступ до правосуддя представники загальної теорії права виключають його із загальної системи прав людини і громадянина та відносять до юридичних гарантій реалізації та захисту конституційних прав і свобод особи [2, с. 269–271; 3, с. 44–45]. З критикою даного положення виступила Н. Сакара, яка вважає, що ця позиція є спірною, оскільки є незрозумілим, чому, якщо право на доступ до правосуддя є гарантією реалізації інших прав, у судовому порядку розглядаються питання про порушення ст. 55 Конституції

України, п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), тобто права на доступ до правосуддя як самостійного права [4, с. 45].

Доступ до правосуддя слід розглядати як право будь-якої особи подавати позов до суду та обов'язок держави, в особі компетентного суду розглянути і вирішити цю справу. На міжнародному рівні право на доступ до суду та судового захисту порушених прав закріплено у Загальній декларації прав людини, положення якої проголошують, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [5, ст. 8]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права у ч. 3 ст. 23. проголошує обов'язок держав на рівні законодавства закріплювати і розвивати можливості судового захисту порушених прав особи. Більш того, акцентується на тому, що забезпечення ефективних засобів правового захисту повинно мати місце навіть тоді, коли це порушення було вчинене особами, що діяли як офіційні особи [6]. Наведене твердження має пряме відношення до адміністративного судочинства, адже серед його завдань є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [7, ч. 1 ст. 2].

Про важливість забезпечення права на *ефективні засоби правового захисту*, навіть від порушень вчинених особами, які здійснювали свої офіційні повноваження, йдеться також у ст. 13 Конвенції. Зміст даної норми гарантує кожній особі ефективність звернення до компетентного державного органу у випадках стверджуваних порушень її конвенційних прав і свобод [8]. Національне законодавство повинно передбачати не тільки саму можливість оскарження допущеного порушення, але й наявність дієвого та ефективного механізму розгляду даного звернення, винесення компетентного рішення у справі та у разі потреби, відновлення порушеного права.

Право на наявність ефективних засобів правового захисту у поєднанні з *правом доступу до безстороннього суду* передбачені ст. 47 Хартії основних прав Європейського Союзу. Зокрема зазначається, що кожна особа, права і свободи якої гарантовані Європейським Союзом, були порушені, має право на справедливий, публічний та своєчасний розгляд його справи незалежним та неупередженим судом, створеним на підставі закону [9].

Не будучи прямо передбаченим, *право на доступ до правосуддя*, виводиться зі змісту п. 1 ст. 6 Конвенції відповідно до якого, кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [8]. При буквальному тлумаченні, зміст даної статті поширює право на справедливий суд тільки на справи цивільної та кримінальної юрисдикції. Однак ЄСПЛ у своїх рішеннях вказує на те, що під дією конвенційних гарантій підпадають і справи *адміністративної юрисдикції*. Вирішальними у цьому аспекті є рішення ЄСПЛ у справі *Енгель та інші проти Нідерландів (Engel and others v. The Netherlands)* де було визначено, що термін «кримінальне провадження» для цілей Конвенції має *автономне визначення*, яке може й не співпадати з національним правом. У наведеному рішенні було напрацьовано три основних критерії, наявність яких є підставою поширення конвенційних гарантій справедливого судового розгляду на конкретну справу. Вони отримали назву «*критерії Енгеля*» і включають оцінку наступних аспектів справи: а) класифікація правопорушення у національному законодавстві відповідної держави; б) характер правопорушення; в) суворість покарання (стягнення), до якого може бути притягнута особа [10, п. 82]. При вирішенні питання юрисдикції справи для ЄСПЛ не є вирішальною класифікація правопорушення як кримінального або спору як цивільного в національному законодавстві окремої держави. Прийнятність заяв та ухвалення рішення про поширення конвенційних гарантій на спори інших юрисдикцій (адміністративне, дисциплінарне, господарське тощо) вирішується шляхом оцінки ступеня відповідності обставин справи критеріям Енгеля.

У Рекомендації № R (93) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення звертається увага на те, що *право на доступ до суду*, як складова права на справедливий суд, втрачає свою ефективність, якщо економічні, соціальні та культурні права не мають рівного захисту [11]. Ідея розвитку вітчизняного правосуддя шляхом забезпечення його доступності визначена пріоритетною для України та закріплена серед завдань

окреслених Концепцією вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [12, роз. I].

В Україні право безперешкодного доступу особи до правосуддя відноситься до конституційних прав, які не можуть бути обмежені навіть у період воєнного стану. За своєю сутністю та практичним спрямуванням дане право є основою справедливого та ефективного судочинства. Так, ст. 55 Конституції України встановлює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Більш того, відповідно до правових висновків Конституційного Суду України, забороняється відмова у правосудді, якщо особа звертається до суду з питань порушення її прав і свобод, створення перешкод для їх реалізації або наявності інших обмежень прав та свобод [13]. При такому підході відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, які оформлені відповідно до вимог чинного законодавства, є прямим порушенням *права на судовий захист*, яке, згідно з конституційними положеннями, не може бути обмежене. За своєю сутністю та призначенням правова держава, якою проголошена Україна, повинна передбачати гарантії судового захисту порушених прав і свобод та на законодавчому рівні закріплювати процесуальний порядок їх захисту.

При правовому регулюванні *права на доступ до суду* Конституцією України встановлено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55). Згідно з правовими висновками Конституційного Суду України зміст даного положення слід розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або обмежують права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді [14]. У змісті конституційного принципу встановленого Основним Законом України стосовно вільного доступу до правосуддя міститься можливість будь-якої особи звернутися прямо і безпосередньо до суду з метою захисту її прав, свобод та законних інтересів.

Відповідно до положень ст. 55 Конституції України до суду можуть бути оскаржені також рішення суб'єктів владних повноважень, дії, вчинені ними під час здійснення управлінських функцій, а також невиконання повноважень, встановлених законодавством (бездіяльність). Для реалізації кожним конституційного права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності вказаних суб'єктів у сфері управлінської діяльності в Україні утворено *систему адміністративних судів* [15]. Наведені офіційні тлумачення права на звернення до суду підкреслюють роль та гарантування можливості захисту прав і свобод у судовому порядку.

Положення подібні до Конституції України містяться в статті 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», де передбачено, що кожній особі гарантується захист її прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [16]. Правом на судовий захист в Україні також наділені іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи.

Норми адміністративного процесуального законодавства України вказують на те, що кожній особі надається *право звернення до адміністративного суду* у разі порушення її прав, свобод чи законних інтересів рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень [7, ст. 5]. Таке звернення безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Право на звернення до суду з позовом прямо закріплено у п. 1 ст. 6 Конвенції. Одним з аспектів права на суд є право доступу, тобто право на порушення провадження в суді [17, п.п. 35–36]. Згідно з практикою ЄСПЛ дане право включає в себе не тільки право ініціювати провадження у справі, але й право розраховувати на розгляд і вирішення спору судом [18, п. 25]. У той же час, право на звернення до суду не є абсолютним і може підлягати *законним обмеженням*. У Рішенні у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства» (*Stubbings and Others v. the United Kingdom*) ЄСПЛ вказує на те, що такими обмеженнями можуть бути передбачені законом вимоги щодо дотримання строків давності, заходи забезпечення позову, нормативне регулювання такого права стосовно неповнолітніх та психічно хворих осіб тощо [19, п.п. 51–52]. У разі *обмеження доступу до суду*, необхідно з'ясувати, чи не порушило встановлене обмеження саму суть цього права і, зокрема, чи переслідувало це обмеження законну мету, і чи було дотримано пропорційне співвідношення між застосованими засобами і поставленою метою [20, п. 57].

У контексті тлумачення змісту права на суд ЄСПЛ у своїх рішеннях розмежує поняття «юридичний доступ» та «фактичний доступ», особливо в контексті спорів між юрисдикціями. Так, на думку ЄСПЛ, право на доступ до суду, під яким розуміють право порушити провадження у судах щодо прав та обов'язків цивільного характеру – становить тільки один з його аспектів [17, п. 36]. Ефективність права на доступ до суду залежить від наявності у особи чіткої фактичної можливості оскаржити порушення її прав [21, п. 36].

Практична реалізація права на судовий захист обумовлена наявністю відповідного волевиявлення особи (звернення до суду) та закріплених у процесуальних кодексах певних умов (процесуальна правосуб'єктність, дотримання порядку звернення до суду тощо). Не будь яке звернення особи до суду має наслідком відкриття провадження у справі. Питання про відкриття провадження у справі вирішується суддею на етапі прийняття заяви і включає перевірку дотримання встановлених процесуальним законодавством сукупності вимог. Наприклад, ч. 1 ст. 168 КАСУ встановлює, що позов пред'являється шляхом подання позовної заяви в суд першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді. Також адміністративне процесуальне законодавство передбачає чіткі та однозначні вимоги щодо змісту та форми позовної заяви, переліку документів, які додаються до заяви, необхідності наявності адміністративної процесуальної правосуб'єктності, щоб стати учасником справи та ін. (ст.ст. 43, 160, 161 КАС України).

Дотримання вимог чіткості, прогнозованості та правової визначеності при правовому регулюванні права на доступ до суду та закріплення механізму реалізації даного права є запорукою ефективності та результативності судового захисту порушених прав та свобод особи. Суддя, виключною компетенцією якого є здійснення правосуддя, перевіряє чи особа дотрималась належного порядку звернення до суду та чи наявні інші *передумови реалізації права на судовий захист*. Приміром, норми КАС України передбачають, що суддя відкриває провадження в адміністративній справі на підставі позовної заяви, якщо відсутні підстави для залишення позовної заяви без руху, її повернення чи відмови у відкритті провадження у справі. При цьому перераховується чіткий перелік питань, які повинен з'ясувати суддя: чи наділена адміністративною процесуальною дієздатністю особа, яка подала позовну заяву; чи є належні повноваження у представника особи (у випадку подання ним позовної заяви); чи оформлена позовна заява відповідно до вимог процесуального закону; чи дотримані правила щодо юрисдикції та підсудності спору; чи дотримані строки звернення до суду; чи відсутні інші підстави для залишення позовної заяви без руху, її повернення або відмови адміністративного суду у відкритті провадження у справі [7, ст. 171].

Виходячи з того, що право на судовий захист не є абсолютним, закріплені законодавцем умови звернення до суду не слід розглядати як штучно створені перепони або ускладнення в його реалізації. Вищезазначені умови мають роль своєрідних *процесуальних фільтрів* та є засобом попередження подання безпідставних та необґрунтованих звернень до суду та зловживанням правом на судовий захист. Про це, зокрема, зазначено в Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, де зазначена необхідність посилення відповідальності за недобросовісне користування процесуальними правами [12].

У цілому, умови реалізації права на звернення та доступ до суду класифікуються на дві групи: 1) суб'єктивні передумови (визначаються особливостями суб'єктів правового спору); 2) об'єктивні передумови (визначаються особливостями предмета правового спору).

Суб'єктивними передумовами звернення до адміністративного суду є адміністративна процесуальна правосуб'єктність особи, права якої порушено та особи, яка є потенційним відповідачем у справі. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність включає адміністративну процесуальну правоздатність та адміністративну процесуальну дієздатність. Під адміністративною процесуальною правоздатністю розуміють здатність особи мати права та обов'язки в адміністративному судочинстві (ч. 1 ст. 43 КАС України). Так, правом звернення до суду та захисту порушених прав у порядку адміністративного судочинства наділені громадяни України, іноземці, особи без громадянства, органи державної влади, інші державні органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові й службові особи, підприємства, установи, організації (юридичні особи), адміністратори за випуском облігацій.

Адміністративна процесуальна дієздатність є здатністю фізичних осіб здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки. Враховуючи специфіку суб'єктного складу справ адміністративної юрисдикції, адміністративною процесуальною дієздатністю також наділені органи

державної влади, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадові й службові особи, підприємства, установи, організації (юридичні особи).

Об'єктивними передумовами реалізації права на звернення до суду є правовий характер спору та належність справи до юрисдикції адміністративних судів. Тобто, до адміністративного суду можуть звертатися особи з приводу захисту їх прав у публічно-правових спорах. Детальний перелік публічно-правових спорів, які підпадають під юрисдикцію адміністративних судів наведений у ч. 1 ст. 19 КАС України.

Отже, право на доступ до адміністративного суду є одним з ключових та фундаментальних прав особи, гарантії якого закріплені на рівні міжнародних актів, Конституції України та галузевого процесуального законодавства. В адміністративному судочинстві реалізація права на доступ до суду детерміноване активним волевиявленням особи у формі звернення до судової інстанції та наявністю передбачених процесуальним законодавством суб'єктивних та об'єктивних передумов. Відкриття провадження в адміністративній справі обумовлені належною реалізацією права на звернення до суду за судовим захистом та дотриманням вимог передбачених адміністративним процесуальним законодавством. Ці вимоги одночасно є дієвим засобом попередження та недопущення зловживань правом на доступ до адміністративного суду з боку недобросовісних осіб.

Правове регулювання права на доступ до адміністративного суду в Україні відображає загальноновизнані правила відправлення правосуддя та міжнародні стандарти справедливого судового розгляду. Адміністративно-процесуальний механізм реалізації права на доступ до суду є якісно і результативно орієнтованим, сприяючи ефективному захисту та поновленні порушених прав та свобод особи.

REFERENCES

1. Tkach K. V. Rukh «dostup do pravosuddia» – zahalna peredumova reformuvannia tsyvilnoho sudochynstva v yevropeyskykh krainakh. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 109. Kharkiv : Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho, 2010. S. 212–222.
2. Rabinovych, P. M. Prava liudyny i hromadianyn : navch. posib. Kyiv : Atika, 2004. 464 s.
3. Pohorilo V. F. Prava i svobody liudyny i hromadianyna v Ukraini. Kyiv : In Yure, 1997. 52 s.
4. Sakara N. Yu. Problema dostupnosti pravosuddia u tsyvilnykh spravakh : monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 2010. 256 s.
5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny OON : Mizhnarodnyi dokument vid 10.12.1948. Dokument 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava OON : Mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966. Dokument 995_043. Ratyfikatsiia vid 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV. Redaktsiia vid 18.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
8. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) vid 04.11.1950. Redaktsiia vid 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
9. Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu vid 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text
10. Case of Engel and others v. The Netherlands. Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72. Judgment from 8 June 1976. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479>
11. Rekomendatsii № R (93) Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam pro efektyvnyi dostup do zakonu i pravosuddia dlia naibidnishykh verstv naseleння vid 8 sichnia 1993 roku. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_4.pdf
12. Pro Kontseptsiiu vdoskonalennia sudivnytstva dlia utverdzhennia spravedlyvoho sudu v Ukraini vidpovidno do yevropeyskykh standartiv vid 10.05.2006 № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>
13. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadian Protsenko Raisy Mykolaivny, Yaroshenko Poliny Petrivny ta inshykh hromadian shchodo [...] vid 25.12.1997 № 9-zp. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>
14. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 25.11.1997 r. № 6-zp u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianky Dziuby Halyny Pavlivny shchodo ofitsiinoho tlumachennia chastyny druhoi statti 55 Konstytutsii Ukrainy ta statti 248-2 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (sprava hromadianky Dziuby H.P. shchodo prava na oskartzhennia v sudi nepravomirnykh dii posadovoi osoby) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text>
15. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Osetrova Serhiia Volodymyrovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen chastyny [...] vid 14.12.2011 № 19-rp/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text>

16. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. Redaktsiia vid 22.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
17. Case of Golder v. The United Kingdom. Application no. 4451/70 Judgment from 21 February 1975. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57496>
18. Case of Kutić v. Croatia. Application No. 48778/99. Judgment from 1 March 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-60174>
19. Rishennia u spravi «Stabbings ta inshi proty Spoluchenohto Korolivstva» (Stubbings and Others v. the United Kingdom) vid 22 zhovtnia 1996 roku. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-117765>
20. Case of Ashingdane v. the United Kingdom vid 28 travnia 1985 roku. Serii A. № 93. S. 24–25. P. 57. Application no. 8225/78. Judgment from 28 May 1985. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57425>
21. Case of Bellet v. France. Application no. 23805/94. Judgment from 4 December 1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57952>

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Ткач К. В. Рух «доступ до правосуддя» – загальна передумова реформування цивільного судочинства в європейських країнах. *Проблеми законності*. Вип. 109. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2010. С. 212–222.
2. Рабінович, П. М. Права людини і громадянин : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.
3. Погоріло В. Ф. Права і свободи людини і громадянина в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 52 с.
4. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Харків : Право, 2010. 256 с.
5. Загальна декларація прав людини ООН : Міжнародний документ від 10.12.1948. Документ 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН : Міжнародний документ від 16.12.1966. Документ 995_043. Ратифікація від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Редакція від 18.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 24.05.2022).
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. Редакція від 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
9. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text
10. Case of Engel and others v. The Netherlands. Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72. Judgment from 8 June 1976. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479>
11. Рекомендації № R (93) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення від 8 січня 1993 року. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_4.pdf
12. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10.05.2006 № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо [...] від 25.12.1997 № 9-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>
14. Рішення Конституційного суду України від 25.11.1997 р. № 6-зп у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text>
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини [...] від 14.12.2011 № 19-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text>
16. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Редакція від 22.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
17. Case of Golder v. The United Kingdom. Application no. 4451/70 Judgment from 21 February 1975. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57496>
18. Case of Kutić v. Croatia. Application No. 48778/99. Judgment from 1 March 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-60174>
19. Рішення у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства» (Stubbings and Others v. the United Kingdom) від 22 жовтня 1996 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-117765>
20. Case of Ashingdane v. the United Kingdom) від 28 травня 1985 року. Серія А. № 93. С. 24–25. П. 57. Application no. 8225/78. Judgment from 28 May 1985. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57425>
21. Case of Bellet v. France. Application no. 23805/94. Judgment from 4 December 1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57952>